

Беляков О. О

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

Сьогодення призвело до зростаючого значення екологічної комунікації в цілому та відповідної тематики в журналістиці зокрема. Основним фактором є перехід екології з власне наукової в соціальну сферу. У зв'язку з цим науковці та практики говорять про формування екологічної журналістики. Засоби масової інформації є сьогодні основним джерелом екологічної інформації для більшості громадян. Екологічна тема у засобах масової інформації – і важлива, і складна. Вона зачіпає один із основних наших інстинктів – інстинкт виживання.

Екологічна журналістика – це висвітлення питань, пов'язаних зі здоров'ям населення, економікою, природними ресурсами та різними науковими дослідженнями. Отже, предмет екологічної журналістики складає взаємодію людей з елементами живої та неживої природи, яка змінює навколишнє середовище шляхом використання, перерозподілу та руйнування його ресурсів.

За іншим, більш вузьким визначенням, екологічна журналістика – це безперервне, послідовне висвітлення екологічних питань як глобального, так і місцевого значення, причому предметом такої журналістики можуть бути не лише проблеми, а й позитивні приклади у сфері використання навколишнього природного середовища.

Функції екологічної журналістики можна визначити так:

1. Інформаційна функція: надання аудиторії відомостей про стан навколишнього середовища, інформування про існуючий чи потенційний ризик для здоров'я людини і стабільного існування екосистеми.
2. Просвітницька функція: знайомство читачів з основними законами екосистеми, з небезпекою і негативними наслідками антропогенного впливу на навколишнє середовище, встановлення взаємозв'язків між окремими явищами, наприклад, вихлопами автомобілів і глобальними процесами – парниковим ефектом або втратою озонового шару, і як наслідок, зміною клімату, або виникненням ризику для здоров'я.
3. Організаційна функція: стимулювання населення до прийняття тих, чи інших рішень, до конкретних дій.
4. Контролююча функція: інформація про діяльність властей, підприємств, які впливають на стан навколишнього середовища, надавати можливість людям реалізувати своє право на знання про стан довкілля, затверджене законодавством України, і захищати своє право на сприятливі умови існування.

"Журналістика невизначеності" – це поняття, що пов'язане з труднощами в оцінці екоризику за англійськими джерелами. Так, наприклад, учені не завжди доходять спільного висновку стосовно допустимих норм, небезпечності якоїсь речовини тощо. Але ж люди від цього не повинні страждати. Як журналіст їх зможе застерегти? У цьому плані йому потрібно бути особливо обережним, щоб зовсім не заплутати читача.

Іншою серйозною проблемою є науково-технічний характер інформації, з якою працює екологічний журналіст. Здається, йому потрібно бути біологом, фізиком, хіміком і одночасно знатися на питаннях економіки і права.

І ще одна проблема, яка має безпосереднє відношення до технічної інформації, – це секретність. Тенденція оголошувати секретним будь-який документ, навіть раніше опублікований, і за такої підстави відмовляти журналісту – типова дія. Державні та приватні підприємства приховують інформацію, мотивуючи це тим, що її розголос на руку їхнім конкурентам. Щоб не пустити журналіста на хімічний завод, вони оголошують комерційною таємницею усе, що пов'язане з виробничим процесом і новими розробками.

Екологічна тема відрізняється від інших також високою емоційністю. Тому журналісти повинні бути обережними, щоб не лякати людей і не викликати паніку.

Ще одна відмінність екологічної тематики полягає в тому, що, як правило, одній статті не досить, щоб розкрити суть конфлікту. Багато екологічних проблем розвиваються протягом тривалого часу, і вирішити їх за один день також неможливо.

І, нарешті, остання відмінність екологічної журналістики – це активна соціальна позиція в суспільстві. Люди традиційно бачать у засобах масової інформації не тільки джерело інформації, а й захисника своїх прав.

Особливо болюче питання екологічної журналістики на газетних шпальтах – журналістська етика. Від часів чорнобильської катастрофи і відтоді, як деякі ЗМІ почали орієнтуватися на найгірші зразки "жовтої преси", виникла проблема перенасичення екоматеріалів "чорнухою". Скільки сімей відмовились мати дітей після інформації про дитину-мутанта, яку протиражували всі газети. Це не значить, що журналісти повинні замовчувати подібні факти. Але ж не смакувати ними, не наводити на людей жах.

Виходячи з Кодексу етики екологічного журналіста, розробленого Міжнародною Федерацією екологічних журналістів (IFEJ) у 1999 році, він повинен поводитися таким чином:

1. Право на чисте середовище і довгостроковий розвиток є аргументованим і тісно пов'язане з правом на життя, здоров'я та добробут. Екологічний журналіст повинен інформувати громадськість про загрозу навколишньому середовищу на глобальному, регіональному та місцевому рівнях.
2. Часто ЗМІ є єдиним джерелом інформації про навколишнє середовище. Обов'язок журналіста – підвищувати рівень усвідомлення громадськістю проблем довкілля та відображати плюралізм думок.
3. Шляхом інформування журналіст відіграє життєво важливу роль вумобілізації зусиль громадськості щодо захисту довкілля. Обов'язок журналіста – не лише відкривати очі людей на певну загрозу, а й відслідковувати ці небезпеки, тримати громадськість в курсі розвитку подій. Журналіст повинен також писати і про можливі шляхи розв'язання екологічних проблем.
4. Журналіст не повинен керуватися впливом заангажованих інтересів, чи то комерційних, політичних, урядових чи неурядових організацій. Журналісту слід дистанціюватися від таких інтересів і не вступати з ними в об'єднання. Як правило, журналісти повинні надавати слово всім сторонам у будь-якому конфлікті, пов'язаному з екологією.
5. Екологічні журналісти, по можливості, повинні посилатися на джерела інформації й уникати такого висвітлення, що може викликати паніку або спекуляції, а також різноманітні тенденційні коментарі. Журналіст повинен перевіряти автентичність джерела інформації.
6. Екологічний журналіст повинен відстоювати рівний доступ до такої інформації і допомагати організаціям і громадянам промислово нерозвинених країн в одержанні електронної інформації, що допоможе цим країнам у вирішенні екологічних проблем.
7. Журналіст також має поважати права людей, які потерпіли від природних катастроф та стихійних лих, не втручатися в особисте життя.
8. Екологічний журналіст повинен без вагань виправити інформацію, яка раніше вважалася достовірною і могла справляти вплив на громадську думку, якщо аналіз і наступні події показали її помилковість.

У зв'язку з умовами та специфікою роботи журналіста існують певні проблеми в роботі над екологічним матеріалом. Ось деякі з них:

1. дефіцит газетної площі, коштів (тому екологічна інформація знаходиться на правах попелюшки);
2. залежність від рекламодавців, власників ЗМІ (тут потрібно враховувати, що деякі рекламодавці не випускають екологічно чисту продукцію, а редактори виступають у ролі цензора, який боїться, що втратить когось з потенційних рекламодавців);
3. політична цензура (залежить від міри відкритості суспільства, від олігархів, котрі володіють українськими ЗМІ).

Основні недоліки та типові помилки матеріалів на теми екології в загальних ЗМІ:

- Недостатність базових екологічних знань – мабуть, найбільш серйозний недолік сучасної журналістики: від недостатності знань часто трапляються всі інші біди; поверховість у висвітленні проблеми, невміння виділити головне, неспроможність аналізувати проблему і т.д.
- Необ'єктивність – найчастіше проявляється у тому, що журналісти при підготовці матеріалів використовують як джерело інформації тільки одну сторону конфлікту, дуже часто навіть не здогадуючись про альтернативні джерела необхідних їм даних.
- Прагнення до сенсації – вважається, що привернути увагу аудиторії до проблем екології можна лише жахом: мутантами, генетичними змінами, всесвітнім апокаліпсом; насправді це призводить до втоми від такого роду матеріалів – надалі читач починає уникати будь-якої екологічної інформації.
- Відсутність екологічного позитиву – серйозний недолік загальної преси. Позитивом може бути виграна в суді екологічна справа, розробка нових екологічно чистих і енергозберігаючих технологій, або ж нариси про природу чи тварин.
- Викривлення фактів, некоректність подання інформації – часто журналісти внаслідок недостатньої екологічної освіти, браку часу для вивчення проблеми, небажання або неможливості вислухати думку кількох сторін та з інших причин у журналістських матеріалах з'являються недостовірні дані, неправильні назви тощо.
- Поверхове ставлення до проблеми – журналісти через брак часу, власних знань, якісних джерел інформування зводять свою функцію лише до інформування, а вся загально-просвітницька роль зводиться, наприклад, до реклами фільтрів і великих статей про шкідливість свинцю для організму людини, при цьому практично не даючи порад, як можна змінити ситуацію, що склалася, не інформуючи про те, що можна для цього зробити.

Аналіз ситуації в Україні можна розглянути на типовому прикладі розробки цієї теми в інформагенціях, що пропонує дипломна робота Шахової Марії “Висвітлення екологічної тематики державним інформаційним агентством ДІНАУ (зараз – Укрінформ)”, яку виконано під керівництвом автора.

За 1999 рік каналами ДІНАУ було розповсюджено більш як 500 матеріалів на екологічну тематику. Переважно, приводом для написання матеріалів є події, наявні проблеми або ж стихійні лиха, що мали місце. Стрічки про стихійні лиха та екологічні катастрофи за вказаний рік становлять 60 відсотків від загальної кількості екоматеріалів. Переважна більшість їх не перевищує десяти рядків. Загалом, тема здоров'я людини та медицини становить 15 відсотків від загальної кількості. А це не так вже й замало для інформаційного агентства.

До ДІНАУ, як до єдиного в Україні державного інформаційного агентства, з достовірних джерел

систематично надходять повідомлення про роботу та стан усіх атомних електростанцій України. Цій темі присвячено 10 відсотків екологічних агентських матеріалів.

Знайшли своє місце й такі теми, як забруднення довкілля, утилізація, енергозбереження, проблема водних артерій України тощо. 15 відсотків публікацій на ці та інші теми подаються як у формі заміток, так і у формі репортажів, наукових статей з коментарями.

Практично всі журналісти ДІНАУ – штатні кореспонденти по всіх регіонах України, а також за кордоном. Безперечно, чільне місце у написанні екоматеріалів (40%) займають штатні кореспонденти. Це зумовлено тим, що вони мають більш широкий доступ до екологічної інформації. Однак, часто їм доводиться обробляти матеріали, що надходять з офіційних джерел, із регіонів та інших країн (20%). Так, за підписами столичних кореспондентів з'являються повідомлення з інших місць подій.

Кореспондентська обласна та зарубіжна мережа також працює досить активно. 30 відсотків матеріалів за рік належать перу регіональних журналістів. 10 відсотків інформації надходить з-за кордону від власних кореспондентів, які також не залишають поза увагою екологічні проблеми. ДІНАУ поширює також матеріали за підписами урядовців та спеціалістів різних галузей, офіційні виступи та відкриті листи політичних та громадських організацій.

Джерелом офіційної інформації є офіційні установи, міністерства, відомства та інші державні структури (90%). Це надає публікаціям ДІНАУ пріоритет серед інших агентств і видань у достовірності подання інформації. У деяких випадках журналісти агентства проводять власне розслідування та користуються іншими, неофіційними джерелами екологічної інформації, на які вони посилаються (10%).

Можна відзначити, що більшість журналістів відчуває брак екологічних знань. Але чи є в них можливість їх отримати?

Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка – єдиний вищий навчальний заклад України, де висвітлення екологічних проблем вивчається з 1995 року. Проте кількість годин порівняно невелика, а сам термін “екологічна журналістика” ще досить скептично сприймається вітчизняними журналістикознавцями. Для порівняння, в США понад 30 вузів готують фахівців за спеціальністю “екологічна журналістика”. А в Україні курси з екологічної журналістики існують лише у Києві та на факультеті журналістики Таврійського екологічного інституту (м. Сімферополь).

Екологічні кризи перетворили екологічну журналістику на журналістику катастроф, яка вимагає розслідувань та опрацювання складної наукової інформації. Тому журналістам все частіше бракує екологічних знань. Як їх отримати? Чи стане екологічна журналістика складовою професійної підготовки? Відповіді на ці питання шукають як професіонали засобів масової інформації (ЗМІ), так і викладачі вузів.

Проблем у майбутніх та, особливо, нинішніх журналістів, котрі висвітлюють проблеми довкілля, вистачає. Це, зокрема, засвідчив і міжнародний семінар “Екологічна журналістика: практика та методологія”, що проходив у Києві. Його організували проект “Громадянська освіта” в Україні та IREX Pro-Media за ініціативи автора.

Було прийнято резолюцію, у якій учасники закликають більше уваги приділяти екологічній освіті журналістів та забезпечувати вільний доступ до екологічної інформації в Україні не лише на словах.

Відзначено, що останнім часом в українських мас-медіа кількість матеріалів про стан довкілля зростає, але здебільшого це пов'язано з екологічними негараздами та катастрофами. Загальний рівень обізнаності населення з питань охорони довкілля залишається незадовільним.

Журналісти, котрі спеціалізуються на екологічній тематиці в засобах масової інформації, зустрічаються щодня з багатьма проблемами, які потребують негайного вирішення. Це, зокрема:

- неоперативне отримання інформації від офіційних установ та екологічного руху, недостатнє усвідомлення завдань та значення журналістської роботи представниками екологічних структур;
- брак інформації, адаптованої для пересічного читача, зрозумілих коментарів фахівців;
- низький рівень захищеності журналістів, особливо тих, хто займається питаннями екологічної та ядерної безпеки.

На думку фахівців, мас-медіа мають розглядатися як один із найефективніших засобів у впровадженні в життя принципів Орхуської Конвенції “Про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища”, ратифікованої Україною в 1999 році. Засоби масової інформації повинні стати одним із головних інструментів екологічної політики та сталого розвитку в Україні.

Слід удосконалити систему викладання екології в навчальних закладах для журналістів, а також – систему екологічного виховання та освіти взагалі. Потребує підтримки методична робота, розробка підручників з екологічної журналістики тощо. У екологічних курсах для журналістів обов'язково потрібно приділяти увагу визначенню пріоритетів і внеску вітчизняних екологів у розвиток цієї науки. В усіх навчальних розробках варто виходити з того, що і викладач, і журналіст повинні користуватися системою екологічних понять в одному інформаційному просторі і нести відповідальність за інформацію, яку передають громадськості.

Учасники семінару запропонували забезпечити на державному рівні право журналістів на терміновий доступ до екологічної інформації. Необхідно внести до Закону України “Про інформацію” відповідне доповнення про право журналістів на термінове отримання об'єктивної інформації щодо стану довкілля і

пов'язаних з цим можливих ризиків, забезпечити на державному рівні захист прав журналістів та безпеку їхньої праці.

Оскільки паблік рілейшнз відіграє суттєву роль у поширенні екологічної інформації, важлива подальша розробка засад паблік рілейшнз для довкілля та механізмів їх реалізації засобами масової інформації. Для запобігання зловживань у сфері паблік рілейшнз необхідне вдосконалення правового поля.

На часі формування екологічної свідомості в ділових колах України, розвиток екологічно безпечного бізнесу, запровадження екологічного звіту підприємств.

Доцільним є періодичне проведення семінарів-тренінгів для працівників мас-медіа за участю представників державних органів охорони природи і екологічної експертизи, громадських організацій, а також досвідчених екожурналістів.

Зараз екологічна журналістика в Україні переживає важкі часи. Це пов'язано з проблемами доступу до екологічної інформації, недостатньою свободою преси, особливо в регіонах, зростанням вартості паперу та браком коштів у ледве існуючих екологічних видань. Проте ентузіазм тих, хто займається розвитком висвітлення екологічної тематики в ЗМІ та вихованням нових екологічних журналістів, ще не згас. Це дає надію на хоча і важкий, але впевнений поступ у цій справі.

Література

1. Беляков А.А. Экологическая пресса Украины. - К.: Юникорн, 1995. - 48 с. - англ.: - С. 15-23.
2. Беляков О.О. Комунікація як інструмент екологічної політики (на прикладі порівняльного досвіду України та Німеччини). - Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к. філол. н. за спец. 10.01.08 - журналістика. Ін-т журналістики Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка, - К., 1999. <http://www.nbuv.gov.ua/ard/1999/99booiiep.zip>
3. Кочинева А., Берлова О., Колесникова В. Экологическая журналистика. - М., 1998. - 150 с.
4. Шарон М. Фридман и Каннет А. Фридман. Пособие по экологической
5. журналистике. - ТАСИС. М., 1998. - 118 с.